

Paroda „Mažesnieji broliai Lietuvoje“

Br. kun. Julius SASNAUSKAS, Lijana BIRŠKYTĖ-KLIMIENĖ

2009 m. spalio 2 d. Lietuvos nacionalinio muziejaus Naujajame arsenale atidaryta paroda „Mažesnieji broliai Lietuvoje“, skirta Pranciškonų ordino įkūrimo 800 metų jubiliejui.

Prieš aštuonis šimtmečius Pranciškaus Asyžiečio į pasaulį paleista Mažesniųjų brolių vienuolija savo pašaukimą grindė labai paprastais principais. Iš pradžių Pranciškus net negalvojo apie naują vienuolių ordiną – jis tiesiekė sau ir kitiems galimybės gyventi pagal Kristaus mokslą. 1209 metų pavasarį popiežiaus Inocento III palaiminta pirmoji pranciškonų regula daugiausia ir rėmėsi neįmantriomis Evangelijos citatomis. Apie mažesniųjų brolių pašaukimą čia sakoma: „Brolių regula ir gyvenimas yra gyventi klusnume, be nuosavybės ir skaištybėje. Jie seka mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus mokslu ir jo pėdomis“. Ilgainiui, Pranciškui populiarėjant ir augant jo sekėjų gretoms, vienuolija plėtė savo misijų lauką ir kėlė sau naujus uždavinius. Jau pirmojoje reguloje numatytas brolių apaštalavimas „tarp saracėnų ir kitų netikėlių“ pranciškonams suteikė galingą misionierišką impulsą, kuris lėmė greitą vienuolijos plitimą kituose Europos kraštuose.

Mažesniųjų brolių pažintis su Lietuva įvyko dar nepasitraukus pirmųjų pranciškonų kartai. Paties Pranciškaus bendražygis Džovonis del Karpinis, 1245 metais popiežiaus pasiūstas pas didįjį Mongolijos chaną, savo užrašuose mini lietuvių kariaunas, kėlusias pavojų jo delegacijai Haličo ir Voluinės žemėse. Vėliau Livonijos pranciškonai, bendradarbiaudami su dominikonais, rengė krikštui karalių Mindaugą ir jo artimuosius. Dominikonas Zindramas ir pranciškonas Adolfas su kitais mažesniaisiais broliais nurodomi kaip liudininkai Mindaugo karūnavimo ceremonijoje 1253 metais. Tačiau nei pranciškonams, nei dominikonams to laikotarpio misijos Lietuvoje neatnešė sėkmės.

Tik XIV amžiuje mažesnieji broliai galutinai įleido šaknis šiose žemėse. Didysis kunigaikštis Gediminas viename savo laišku Hanzos miestams teigia pastatęs pranciškonams bažnyčias Naugarduke ir Vilniuje. Pastaroji kartu su nedideliu vienuolynu turėjo stovėti netoli Gedimino dvaro; ji siejama su Vilniaus arkikatedros vietoje stovėjusia šventove arba su Šv. Onos ir Barboros bažnyčia, kurios pamatų žymės išlikusios Žemutinės pilies teritorijoje. Vilniuje mažesnieji broliai rūpinosi katalikų pirklų sielovada ir tarnavo didžiajam kunigaikščiui kaip patarėjai bei raštininkai. Gedimino valdymo metais Vilniuje pralietas ir pirmųjų pranciškonų kankinių kraujas. Tai buvo iš Čekijos atvykę mažesnieji broliai Martynas ir Ulrichas. Drąsiai skelbė savo tikėjimą ir įskūsti pagonių, 1341 metais jie buvo valdovo pasmerkti ir žiauriai nužudyti, o jų kankinystę lydėję stebuklai bei pagonių atsivertimai. Kita pranciškonų kankinystė, aprašyta ordino analuose, įvyko 1369 metais. Tada buvo nužudyti keturi broliai ir jų gvardijonas. Istorikų teigimu,

Švč. Kristaus Kraujo relikvijorius. Lietuva, XVII–XIX a. Lietuvos dailės muziejus.

šitai buvo sunaikintas visas tuometinis Vilniaus pranciškonų konventas, kuris vėliau atsikūrė tik Lietuvos krikšto išvakarėse.

Naujas pranciškonų istorijos Lietuvoje tarpsnis prasideda Jogailai tapus Lenkijos karaliumi ir rengiantis oficialiam valstybės krikštui. Šv. Pranciškaus brolija tuo metu suvaidino lemiamą vaidmenį pagonių lietuvių christianizacijoje.

Kryžius-relikvijorius. XVIII a. Iš buvusios Valkininkų pranciškonų konventualų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčios. Valkininkų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia.

THE EXHIBITION „FRIARS MINOR IN LITHUANIA“

Friar Julius SASNAUSKAS,
Lijana BIRŠKYTĖ-KLIMIENĖ

The publication speaks about the exhibition “Friars Minor in Lithuania” opened on 2 October 2009 in the New Arsenal of the National Museum of Lithuania, dedicated to mark the 800th anniversary of the Franciscan Order. It is the first exhibition in Lithuania introducing to the history and heritage of Franciscans of Lithuania. It includes the most important for Lithuania’s culture written monuments, artworks representing two branches of the Franciscan Order – conventual and observant friaries from the 13th century up to 1864, when after the rebellion and on the decision of the tsarist Russia all friaries were closed. The exhibits were presented by the Church Heritage Museum, Kaunas Archdiocese Museum, Lithuanian Art Museum, Vytautas the Great War Museum, libraries of Vilnius University and Lithuanian Academy of Sciences, Vilnius and Kaunas Archdioceses, Telšiai, Kaišiadorys, Panevėžys and Šiauliai dioceses.

Neatsitiktinai abu pirmieji Vilniaus vyskupai Andrius ir Jokūbas Plichta priklausė Mažesniųjų brolių ordinui. Jaunos krikščionių bendruomenės dvasinio gyvenimo centru Vilniuje tapo pranciškonų Švč. Mergelės Marijos bažnyčia, remiama didžiojo kunigaikščio Vytauto ir jo brolio Žygimanto. Būtent pranciškonai pirmieji ėmėsi skelbti Evangelijos žodį Vilniaus gyventojams ir formuoti krikščioniškas šio miesto tradicijas.

Dėl skirtingo požiūrio į regulą Pranciškonų ordinas suskilo: 1517 metais popiežius Leonas X ordiną padalijo į dvi savarankiškas bendruomenes – observantus, griežčiausiai besilaikiusius regulos, ir konventualus, norėjusius sukurti ordiną, panašų į brolių pamokslininkų. Vėliau dar atsikilo kapucinai, pranciškonų neturto idealą sieję su studijų ir apaštalavimo siekais.

Nauja pranciškonų misijų banga Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje prasidėjo 1469 metais. Lietuvos didžiajam kunigaikščiui ir Lenkijos karaliui Kazimierui Jogailaičiui remiant, Vilniuje buvo įkurtas konventas. Lietuvoje ir kaimyninėse Vidurio Europos šalyse pranciškonai observantai vadinti bernardinai – jų reformatoriaus ir idėjinio vadovo šv. Bernardino Sieniečio vardu. Kartu su konventualais iki pat XVI amžiaus kontrreformacijos bei jėzuitų įsigalėjimo pranciškonai buvo gausiausi ir įtakingiausi katalikybės skleidėjai Vilniuje ir visoje kunigaikštystėje.

Lietuvos bernardinai savo provinciją steigė du kartus: 1530 metais įkurta Lietuvos provincija po pusės amžiaus buvo prijungta prie Lenkijos provincijos ir tik 1731 metais buvo atkurta ir pavadinta šv. Kazimiero vardu. Pranciškonai konventualai XVIII amžiuje įkūrė atskirą Šv. Kazimiero provinciją ir drauge su bernardinais jų vienuolynų tinklas apėmė etnografinės Lietuvos ir dabartinės Baltarusijos teritorijas.

Lietuvos pranciškonų istoriją ir paveldą pristatanti paroda surengta pirmą kartą. Parodoje eksponuojami reikšmingi Lietuvos kultūrai raštijos paminklai, meno kūriniai iš dviejų Pranciškonų ordino šakų – konventualų ir observantų vienuolynų nuo XIII amžiaus iki 1864 metų, kai po sukilimo

Šv. Klara. XVII a. Indaujos durys iš Vilniaus pranciškonų konventualų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios. Daugų Dievo Apvaizdos bažnyčia.

Šv. Bernardinas Sienietis. XVII a. II pusė. Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčia.

caro valdžios sprendimu visi vienuolynai buvo uždaryti. Nors vienuolynų turtas buvo naikinamas ir blaškomas, vis dėlto nemažai vertybių išliko.

Seniausi eksponatai – tai XIII–XIV amžiaus giesmių fragmentai su įspūdingomis iluminacijomis ir XVI amžiaus pradžioje knygoje Tractatus sacerdotalis įrašyti poteriai – pirmasis rankraštinis įrašas lietuvių kalba. Parodoje galima pamatyti XVI–XVIII amžiaus liturginių indų, drabužių, paveikslų, skulptūrų, knygų iš Vilniaus, Kauno, Troškūnų, Tytuvėnų, Kretingos bernardinų vienuolynų. Pranciškonų konventualų palikimas mažesnis – rodomi eksponatai iš suniokoto Vilniaus konvento, įspūdingas neišlikusio Valkininkų vienuolyno paveikslų, skulptūrų, liturginių drabužių ir relikvijorių rinkinys, Švč. Jėzaus Širdies paveikslas iš Kaltanėnų ir liturginiai reikmenys iš Norvilieškių bažnyčios.

Parodoje pristatomi kadaise daug maldininkų į šventoves sutraukdavę stebuklingais laikomi Valkininkų bažnyčios Loreto Dievo Motinos skulptūra ir Budslavo Dievo Motinos paveikslas. Pirmą kartą eksponuojami Lietuvos nacionalinio muziejaus restauratorių naujam gyvenimui prikelti Valkininkų bažnyčios meno kūriniai, Naujojo Daugėlišio bažnyčioje rasti Vilniaus bernardinų Šv. Mykolo bažnyčios paveiksiai, Pranciškonų spaustuvės leidiniai, tėvo Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaitiškai rašyti pamokslų rankraščiai, atgailos diržas iš Kretingos, bernardino abitas iš Tytuvėnų vienuolyno.

Nuoširdžiai dėkojame eksponatus parodai paskolinusiems Bažnytinio paveldo, Kauno arkivyskupijos, Lietuvos dailės, Vytauto Didžiojo karo muziejams, Vilniaus universiteto, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoms, Vilniaus ir Kauno arkivyskupijoms, Telšių, Kaišiadorių, Panevėžio ir Šiaulių vyskupijoms, maloniai leidusioms iš bažnyčių pasiskolinti meno kūrinius.